

Зоран С. Мирковић,
асистент-приправник Правног факултета у Приштини

О СВОДУ (ПОВЕСНО-ПРАВНА ЦРТИЦА)

Свод је био доказно средство, које се изводило пред судијама, како за кривична дела крађе, оно и кад се пореди спор о својини (по правилу, стоке). Свод, којега налазимо још у прасловенскоме праву, био је првобитно једна врста самосталног а вансудског поступка, где власник пратећи обрнути пут ствари, трага за коначним сводником. Установа свода, под истим именом, јавља се у словенских народа, особито рускога, чешкога и српскога. Из обичаја народнога свод је узет у законе (чланови 92, 180. и 193. Душанова законика) и уговоре Српске државе. Његова се примена, изгледа, ипак исцрпљивала употребом у унутрашњем промету.

У праву обновљене државе српске налазимо обичај свода, о чему постоје несумњиви подаци. Тридесетих година прошлога века доказ сводом ишчезава, да би почетак четрдесетих ставио тачку на употребу овога старог доказног средства у Србији.

Кључне речи: Свод - Крађа - Спор о својини. - Правни обичај.

Говор о правним старинама, мада на изглед лак, ставља нас често пред дилеме за које смо мислили да су давно расправљене. Тако ће бити и са сводом-доказним средством старог права, чију примену, истина, налазимо и у првим деценијама обновљене српске државе.

Једини рад посвећен искуључиво своду оставио нам је Стојан Новаковић (1). Свода су се, у нешто већој мери, дотицали у оквиру систематских дела Т. Тарановски, В. Богишић, Ст. Новаковић, Х. Јиричек, А.С. Јовановић, Б.В. Марковић, Ј.П. Савић (2).

Свод је био доказно средство, које се изводило "пред судијама, за кривична дела разбојништва и крађе и то кад је предмет крађе по правилу стока" (3). Ово је, готово, опште место (4). Доказивање сводом

(1) Стојан Новаковић, "Свод" Душанова Законика у народној песми, Зборник у славу Ватрослава Јагића, Берлин, 1908, стр. 61-64.

(2) Помен о своду код других писаца на одговарајућем месту у тексту.

(3) Т. Тарановски, *Историја српског права*, III-IV, Београд, 1935, стр. 193.

(4) Видети, А.С. Јовановић, *Доказна средства у нашем старом законодавству*, Београд, 1898, стр. 10; Б.В. Марковић, *О доказима у кривичном поступку*, Београд, 1908, стр. 71 и 72; Д. Јевтић - Д. Поповић, *Правна историја југословенских народа*, Београд, 1994, стр. 82.

је, дакле, изгледало овако. Ако би сопственик нестале ствари ту ствар препознао код неког другог, онда би сопственик (у прво време он, а касније суд) од тога другог тражио да му каже откуд му ствар. Ако да "сводника", тј. укаже лице од кога је ствар прибавио на законити начин, онда је оправдан. Али са сводом се тера даље, докле год се не дође до онога "пређашњег држаоца ствари, који не зна да докаже, да је ствар у своје време прибавио на законити начин. Тај коначни сводник... постаје сводом окривљени (5)". Изречени опис свода рађа следећа питања: како се веровало лицу, које се представља сопствеником, да је, заиста, сопственик?; шта ако се сопственик преварио о ствари у питању? Као да речено одређење свода прелази преко ових питања, као већ унапред решених. Ако ово прихватимо, онда, чини се, разрешење ових питања се вршило следећим начином. Пред суд дошавши сопствених (тј. лице које то тврди) је заклетвом сам (6) или са помагачима (7) доказивао следеће чињенице: да је власник ствари; да је ствар нестала (украдена) и да је ствар коју је препознао код некога - баш та ствар.

У римском праву, терет доказивања својине био је на тужиоцу (8). Тужилац је своје право својине доказивао начином како га је прибавио, тј. доказивао је да је својину прибавио једним од оригинарних или деривативних начина прибављања (9). У случају деривативног начина прибављања морао је доказивати "не само своје право својине већ и право својине својих претходника" (10), све док се не дође до онога који је оригинарно прибавио. Зато се овакво доказивање називало "ђаволским" (*probatio diabolica*). Како је ово доказивање било готово немогуће, сопственику је помагала *usucapio* као његов оригинарни начин прибављања.

Зашто се безусловно веровало исказима клетвеника (односно помагача у заклетви) (11)? Обраћање на Тарановскога решава енигму,

(5) Т. Тарановски, *op. cit.*, стр. 193.

(6) Изјава на коју се странка имала да закуне, унапред се формулисала у одређеном тексту, који је странка морала савршено тачно да изговори. Свака погрешка у изговарању "формуле" заклетве чинила је заклетву ништавном. Како видимо, у корену заклетве је лежало њено схватање као једне врсте Божијег суда, наиме, да Бог пречи правилно изговарање заклетве која би била лажна. Дакле, онај који исправно положи заклетву, његову изјаву суд је признавао за истину. У српским правним споменицима, само уговори с Дубровником од 1349. и 1357. сачували су помен о заклетви странака. "Да ли се заклетва странака како инокосна тако и са помагачима употребљавала и у међусобним парницама Срба унутра у земљи, о томе се не може ништа афирмативно тврдити, јер нам недостају потребни подаци у изворима" (Тарановски, *op. cit.*, стр. 200). Само у параграфу 160. ст. 2. Душанова Законика налазимо индикацију да заклетви људи ("веровани чловечи") иступају као помагачи при заклетви странке.

(7) Заклетва с помагачима је бивала кад помагачи изјаве да верују у истинитост исказа, на који се странка заклетва. Важила је за савршен доказ (в. напомену 6).

(8) Д. Стојчевић, *Римско приватно право*, Београд, 1988, стр. 164. М. Хорват, *Римско право*, Загреб, 1980, стр. 149.

(9) М. Хорват, *op. cit.*, стр. 149.

(10) О. Станојевић, *Римско право*, Београд, 1992, стр. 186.

(11) Намеће се расправити: да ли су помагачи у заклетви и клетвеници једно? Да одговоримо одречно наводи нас следеће. А) Различита терминологија у Душановоме законуку (за клетвенике израз "порота", чл. 51, 152, 153, 154; за помагаче у заклетви израз "веровани чловечи", чл. 160, ст. 2.). Б) Различита терминологија - "помагачи у заклетви" и "клетвеници" - код Тарановскога, Б.В. Марковића, *op. cit.*, стр. 62, и др. Тарановски, чак,

убедљивим разлозима: "Клетвеници (су) за лажни исказ одговарали противној странци својим имањем, "оправљени" њиховим исказом кривац (се) враћао у њихову средину, што су они једва могли да желе" (12). Разлози управо наведени објашњавају и зашто је исказ поштених и непорочних лица из уже друштвене средине (клетвеника) много више вреде него исказ случајнога слушаоца и гледаоца некога догађаја (приватнога сведока).

Према томе, тек кад би се утврдило да је сопственику нестала (украдена) ствар и он ту ствар препозна код другог лица долази до отварања кривичне истраге и доказивања сводом. У противноме, одређење да се свод "износи пред судијама за кривична дела разбојништва и крађе" је непотпуно, јер нити се знало да је лице које тужи, уистину, сопственик, ни да је "препозната" ствар - ствар у питању, нити, пак, да се крађа уопште догодила. Дакле, или је одређење свода непотпуно (ако се држимо нашега описа свода), или не погађа суштину установе (у ономе, пак, случају, ако тек доказивањем сводом треба утврдити непостојање крађе). Да је одређење свода непотпуно, и да би наше одређење могло одговарати суштини његовој говори у прилог спор због украденога коња пред челником Радичем на Руднику (13). Дубровчанину Матоју Прибисалићу био је 1428. године украден коњ на Руднику. Неки Србин Матоју означи као лопова извеснога Новака Населовића. Матоје тужи челнику, а он одреди да се он закуне "с четворицом добрих људи" да му је речени Новак украо коња или учествовао у тој крађи. Како се четворица, поименце, одређених помагача не хтедоше заклети на Матојеву сведоцбу да је Новак украо коња, оптужени Новак би ослобођен. Да је дошло до оптужбе, а Новак, пак, доказао законити начин прибављања коња, имали бисмо школски пример доказа сводом.

Одређење свода код Стојана Новаковића је, унеколико, другачије. "Свод је начин доказивања" - рећи ће Ст. Новаковић - "при каквој год сумњи о својини који се нарочито употребљавао при споровима о стоци. На кога се посумња или у кога човек позна своје живинче, па се пожали на њ да му је украо - тај је дужан био казати од кога му је, и онда је исти добављан те испитиван, па даље редом докле се потпуно не ухвати је ли или није крађа (14)". У самој ствари, Новаковићеве речи "при каквој год

код примера чини разликовање: за заклетву помагача у парницама међу Србима не налази податке (в. нап. 6), док податке о клетвеницима налази у манастирским хрисовуљама (Тарановски, *op. cit.*, стр. 200). В) Њихов различит број. Чл. 151. Д.з. говори фиксно о 24 поротника за велико, 12 за помање и 6 поротника за мало дело. Тако и Сребреничка пресуда од 10. новембра 1457. говори о 12 поротника (А.В. Соловјев, *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд, 1926, стр. 217-219). С друге стране, у истој пресуди се каже "да се закуне Марин и Добрушко сваки од њих само седам, Богом и душом својом". Као годи у спору од 1428. у Руднику, где стоји "да се ја, Матоје, закунем с четворицом добрих људи и ја пети" (С. Јиреџек, *Arch. sval. Phil. XXII*, 1900, стр. 193-194). Но, разлике у правноме дејству нема - искази како једних, оно и других су доказ од пресуднога значаја. Према томе, опстајања термилошка разлика није изазвала потребу новог правног института - један је.

(12) Тарановски, *op. cit.*, стр. 206.

(13) С. Јиреџек, *op. cit.*, стр. 193-194.

(14) Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, Београд, 1898. стр. 254.

сумњи о својини” и ”на кога се посумња” иставаљају мисао о своду као начину доказивања постојања крађе, што речи ”докле се потпуно не ухвати је ли или није крађа” таквом убедљивошћу потврђују да за сумњу не остаје ни мало места. Према томе, о крађи се не говори као посве утврђеној чињеници (како мисле речени аутори), при чему само је још требало утврдити ко ју је извршио, - већ се тек имало утврдити, доказујући сводом, да ли је крађе уопште било. Потврду свода на начин како га схвата Новаковић налазимо у дивној народној песми (15):

Подиже се славни Кнез Лазаре,
Са својијех сто педесет друга,
Подиже се у лов у планину.
Кад је био у пољу широку
Проговара славни кнез Лазаре:
”Хвала Богу, хвала јединоме.
Добрих жита а добријех поља.”
Ал говори Бранковићу Вуче:
”Не чудим се житу и пољима,
Но се чудим славном Кнез - Лазару
ђе он јаше коња краденога,
Краденога рогата зеленка”.

Мучно беше славном Кнез - Лазару,
Па дозивље Бошка Југовића:
”Обрн барјак, Бошко Југовићу,
Обрн барјак ка води Морави
До бијеле Лазарице цркве.”
Кад то зачу Бошко Југовићу
Он обрну крсташа барјака,
Обрну ка води Морави
До бијеле Лазарице цркве.

Туна су их л’јепо дочекали
Дочекали црни калуђери,
Од добријех коња одсједоше,
За готову софру засједоше,
У врх софре славни Кнез - Лазаре,
С десне стране стари Југ - Богдане,
А с лијеве Бранковићу Вуче,
Низа софру сва господа редом,
У дну софре Милош Обилићу,
Пола софре собом заклонио,
Пола собом, пола кабаницом.

Када су се понапили вина,
Ману Лазар главом на целата,

Целат трже сабљу испод скута,
Те наднесе сабљу на Богдана,
Њега пита славни Кнез - Лазаре:
”О мој тасте стари Југ - Богдане,
Откуд теби рогати зеленко?”
Проговара стари Југ - Богдане:
”О мој зете славни Кнез - Лазаре,
Мени га је Страхинија поклонио.”
Целат наже сабљу на Страхинија,
Њега пита славни Кнез - Лазаре:
”Вјерна слуго, Страхинићу бане.
Откуд теби рогати зеленко?”
Проговара Страхинићу бане:
”Царе Лазо, српска круно златна,
Мени га је Милош поклонио.”
Целат наже сабљу на Милоша.
Њега пита славни Кнез - Лазаре:
”О мој зете, Милош Обилићу,
Откуд теби рогати зеленко?”
”Бипи Милош од земље на ноге,
Па се ближе цару примишаше,
А титра се златним буздованом
Ка ђевојка зеленом јабуком,
И овако стаде бесједити:
”Знаш ли, Лазо, ноћна кукавица,
Кад куписмо латинске хараче,
Латини су љута сиротиња,
Немадоше царева харача,
Ја им дадох моје силно благо,
Да их чекам три године дана,
Они мени коња поклонише,
Ми дођосмо Страхинију на конак,
Ја не знадох шта је у зеленку,
Поклоних га Страхинићу бану.
Ја Страхинију, а Страхинија Богдану,
Богдан га је теби поклонио”.

(15) Ст. Новаковић, ”Свод” Душанова Законика у народној песми, стр. 64. Ову народну песму штампао је још 1858. М.Б. Милићевић у својој књизи ”Часови одмора I”, стр. 37.

На крају, могло би се рећи да се доказно средство свод изводило пред судијама, како у случајевима крађе, где је из разлога њене извесности само требало наћи њенога учиниоца, тако и у случајевима насталога спора о својини, где се тек имало утврдити постојање крађе.

II

Свод, који, речју Тарановскога, "спада још у прасловенско право", имао је првобитно карактер самосталнога вансудског поступка, "у коме су се комбиновале својинска тужба (*actio vindicatoria*) и тужба због крађе (*actio furti*) (16). Карактер самосталнога вансудског поступка долази је отуда што би сопственик без помоћи судских органа, "само уз присуство суседа, који су му давали јавну гаранцију законитости (17)", ишао од једнога до другога поштеног прибавиоца ствари, док не би дошао до крадљивца, који би одговарао.

Установа свода, под истим именом, јавља се у словенских народа (18), особито рускога, чешкога и српскога (19).

Најстарији зборник словенскога права, чувена "Руска Правда", сачувао је старе словенске обичаје, међу којима и "обичај "свода" као начина виндикације украдене ствари (20)". У краткој верзији Руске Правде, која има само 43 параграфа и припада XI веку, чл. 13. говори о своду: "Аше познаеть кто, не емлеть его, то не рци ему "мое" нъ рци ему тако: "поиди на сводъ, гдъ еси взялъ. "Или не поидеть, то поручника за пять днii" (21).

У проширеној верзији, која је постала током XII века и има 135 параграфи, параграфи 29, 30, 31. и 35. посвећени су своду. "29. Аже кто познаеть свое, что будеть погубиль, или украдено у него что, или конь, или портъ, или скотина: то не рци и: "се мое", но: "поиди на сводъ, кдъ еси взялъ; "сведите ся. Кто будет виновать, на того татба снидеть; тогда они свое возметь, а что погибло будеть съ нимъ, то же ему начнеть платити. 30. Аше будеть коневны тать: выдати князю на потоць. Паки ли будеть бо одиномъ клътныи тать: то т. гривны платити ему. 31. О сводъ. Аже будеть во одиномъ городъ: то ити истыцю до конца того свода. Будеть ли свод по землямъ: то ити ему до третьяго свода. А что будеть лице, то тому платити третьему кунами за лице, а съ лицемъ ити до конца своду, а истыцю ждати прока. А кдъ снидеть на конечняго, то

(16) Тарановски, *op. cit.*, стр. 193. О истоме, К. Кадлец, *Првобитно словенско право пре X века*, Београд, 1924, стр. 129 и 130.

(17) Тарановски, *op. cit.*, стр. 193.

(18) Мада би се могло очекивати, помен свода не налазимо у византијскоме Земљорадничком закону, који је садржао многе правне обичаје настањених Словена (В. Земљораднички закон у Љ. Кандић, *Одабрани извори из Опште историје државе и права*, Београд, 1988, стр. 153-159). С. Шаркић - Д. Поповић, *Велики правни системи и кодификације*, Београд, 1993, стр. 77.

(19) К. Жиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба*, II, Београд, 1952, стр. 129; А.С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 10.

(20) А. Соловјев, *Историја словенских права*, Београд, 1939, стр. 141.

(21) Правда Росьская (Спискъ академическiй) у Х. Жиричек, *Свод закона в Слованскихх*, стр. 13.

тому све платити, и продају. 35. О сводъ же. А изъ своего города въ чюожю землю свода нѣтуть; но такоже вывести ему послухи любо мытника, передъ кимъ же куповише; то истыцю лице взяти, а прока ему желѣти, что съ нимъ погигбло, а оному своихъ кунъ желѣти” (22).

У Чеха и Морављана по Конрадовоме законуку налазимо, "Jus Cong (23). 10. Quando ducitur quod dicitur svod , ultra tres non ducatur, sed in tertio remaneat; et si convictus fuerit, CC in cameram regis reddat denarios et illi qui dicitur povod, satisfaciatur (24)". Како видимо, у староме чешком, као и у рускоме праву (кад се свод одвијао по разним местима), свођење је престајало на трећему своднику, које ограничење није познавало старо српско право.

О своду у Хрвата, рећи ће Мажуранић, "који је без сумње и у нас био правни обичај (25), ... нисам нашао све до недавно у наших изворих (26)". Мажуранић реч свод налази у латинизованом лику "zuodus", два пута, у пресуди бана Опоја г. 1239. у правди кнеза Пучине против зета му Саломона за посед Делика Глава. Саломон позва се на то, да је купио посед. Имао се провести доказ: cum expeditore, quod dicitur "zuodus" et fideiussoribus suis iuxta conuetudinem terre " (27) (са expeditorom (да проведе) оно што се зове "zuodus" и са његовим поданицима у вези с држањем земље). На овоме месту, - Мажуранић као год и Х. Јиречек (28), говорећи о своду опомињу на Anefang у германскоме праву, као и на римски intertatio.

У српским правним споменицима XIV века свод губи "карактер самосталног вансудског поступка, него долази као доказ, који се износи пред судијама (29)". Усамљено је мишљење В. Намисловскога, да доба од Стефана Немање до Стефана Душана није познавало свод (30). А.С. Јовановић "овај начин доказивања о савесној прибавци коња" (31) налази у уговору између Босне и Дубровника од 23. октобра 1332 (32). Уговором је предвиђено: "7. Ако Бошњанин ухити у Дубровчанина за коња, а он буде украден или угушен, а прави Дубровчанин: "мој је коњ влашти," воља "га сам купио не знам од кога," воља појве од кога је купљен, воља присеже самошест, чист дуга да буде (33)". Речи "воља повје од

(22) Правда Росьская (Списокъ Троицкій) у реченој књизи Х. Јиричека, стр. 20-21.

(23) Н. Јиречек, *Slovansko pravo v Čechach a na Morave*, књига I и II, Прага, 1863 и 1864, стр. 174(1).

(24) "Када се спроводи оно што се зове "свод" да се не спроводи преко три, него нека остане на трећему, и ако би био окривљен нека да у благајну краља двеста денара и њему и нека да оно што се зове повод."

(25) Владимир Мажуранић, *Приноси за хрватски правно-повјесни рјечник*, I-II, Загреб, 1908-1922, стр. 591(1).

(26) В. Мажуранић, *op. cit.*, стр. 1419(II).

(27) *Ibid.*

(28) В. Мажуранић, *op. cit.*, стр. 591(1). Х. Јиречек упућује на налазе Зигелъ, Грима и Валтера (Н. Јиречек, *Slovansko pravo v Čechach a na Morave*, стр. 173 (1)).

(29) Тарановски, *op. cit.*, стр 193.

(30) В. Намисловски, *Нацрт развоја судства у средњевековној Србији*, Архив за правне и друштвене науке, 1922, XXII, стр. 30.

(31) А.С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 9.

(32) А. Соловјев у Одабраним споменицима српскога права овај уговор датира на 15. август 1332.

кога је купљен” дају за право А.С. Јовановићу да се ради о своду. Међутим, употреба свода била је ограничена могућношћу употребе заклетве. Изгледа да је Босна ујемчила Дубровчанима изузеће од свода.

По мњењу Ст. Новаковића, одредбе Душанова законика о своду ”су просто на хартију стављени старији народни обичаји о томе начину извијања и расправе о крађи коња (или стоке) (34)”. Он налази свод још у законодавству од 1349. у чл. 92. који гласи: ”Ако кто позна лице под човеком, а буде угоре, у пустоши, да га поведе у препрвње село и заручи селу и позове да га даде пред судијама (35)”. Ст. Новаковић цео поступак замишља овако: ”Неко јаше украдена коња, којег је или сам украо, или га је поштеним начином од правога крадљивца купио, и сретне се у гори, у самоћи, са правим имаоцем коња, коме је исти украден. Познавши свога коња, ималац хвата човека под којим је лице коња његова и води га и предаје на јемство и на чување најближем селу, а он иде те се јавља са својом жалбом (36)”. У овоме члану, по мишљењу Новаковића, ”свод (се) схвата као позната (по обичајима) ствар, па се и не помиње, него се само за наведени случај утврђује поступак и јемство (37)”.

Исте, 1349. у уговору Цара Стефана Душана с Дубровчанима, ради сточне трговине, помиње се и свод. Чланови 10. - 12. уговора говоре: ”10. И који трговац купи коња на тргу и плати за њ царину, да рече цариник душом, јере јест тогази коња купил и за њга платил царину, а тати да не зна, да му за този свода јест (38) (а треба ”нест” - прим. З. М.). Ако ли га такози не оправди цариник, да да свод у кога јест купил. 11. А који љубо трговац доведе коња купив из туђе земље а опознају се, да се клне този трговац сам други јере га јест купил у туђеј земљ и не зна тати и гусара, да не даје за този свода. 12. Да ако си узљуби сизи који га познава узети коња, да си га узме, а ономузи да пода трговцу цену што буде подал за њега” (39). Дакле, примена свода је знатно ограничена. Трговац који би купио коња на тргу и платио царину, ако потврди цариник, не даје свод. Даље ограничење поља примене свода је одредба чл. 11. да се на коња купљенога у иностранству не примењује свод, него заклетва купчева. Чл. 11. овога Уговора личи на чл. 7. босанско-дубровачког уговора од 1332. године. Међутим, док чл. 7. Уговора од 1332. предвиђа могућност избора између доказивања сводом или заклетвом, дотле чл. 11. Уговора од 1349. заклетвом замењује употребу свода.

Свод је, чини се, још један пример настојања српских владара да уговоре с Дубровником доведу ”у склад са постојећим српским правним обичајима (40)”, у чему су, углавном, и успевали. Но, за разлику од

(33) А. Соловјев, *Одабрани споменици*, стр. 117-118.

(34) Ст. Новаковић, ”*Свод*” *Душанова законика*, стр. 61.

(35) Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, стр. 202.

(36) *Ibid.*

(37) Ст. Новаковић, ”*Свод*” *Душанова законика*, стр. 61.

(38) Ово је штампарска грешка, која, истина, није наведена међу грешкама на страни VI на крају књиге, Н. Јигедек, *Svod zakona v Slovanskyh*, на стр. 344. пише ”нест”.

(39) А. Соловјев, *Одабрани споменици*, стр. 146.

(40) Михаило Јасински, *Уговори Српских владара са Дубровником као споменици старог српског права*, Архив за правне и друштвене науке, 1930, XXXVIII, стр. 172.

"вражде" и "удаје" противу свода, на земљишту њему непознатоме, говориле су потребе живота. Интерес промета и већма отежано доказивање сводом бежу неумољиви, налажући нове форме доказивања, дакако савитљивије. И свод је устукнуо.

Од Уговора од 1349. се начинио "закон много раширенији" (41) од онога 1349. донетога на Српскоме Сабору, "јер су њега путем уговора потврђивали сви владоаци и господари који насташе после Душана (42)".

У другој свом делу, 1354., Душаново законодавство члановима 180. и 193. нормираће свод на два, чини се, "чак противречна начина (43)". Чл. 180. говори: "Аште кто што ухвати гушено или крадено, лицем, или силом узето, сваки о том да да свод. Аште кто буде купио где љубо, или у земљи царства ми, или у иној земљи, вину да да о том свод; аште ли не да свода, да плаћа по закону (44)". Чл. 193. гласи: "И свод коњски и ини добитак, или кои годе, правда, што се гуси или украде, тому да да сводника, (или) да плати свако само-седмо. Ако ли рече: "Купих у тога земљи", да оправе душевници от глобе; ако ли га не оправе душевници да плати с глобом (45)". На једноме месту свод је прописан општим правилом, како за унутрашње односе, тако и за промет инострани: "аште кто буде купио где љубо, или у земљи царства ми, или у иној земљи, вину да да о том свод" (чл. 180.). На другој, пак, месту, у иностраноме промету, свод се замењује другим доказним средством, душевницима: "ако ли рече: "Купих у тога земљи," да оправе душевници" (чл. 193.). Суптилна анализа Тарановскога (46), које се ваља у потпуности држати, резултирала је претпоставком да је вредело ограничење свода на унутрашње односе у земљи. Два разлога су определила: "1) да се законитост прибављања ствари пленом у туђој земљи доказује "портом" (Душ. Зак. чл. 132.) и 2) да се у истовременом са Закоником Уговору с Дубровником не примењује свод, него заклетва купчева, што се затим понавља и у уговору 1357. г. (47)". Систематичност и логичност Тарановскога је непоколебива. Само би се могло додати: док чл. 193. не оставља простора своду у иностраном промету,

(41) Ст. Новаковић. "Свод" Душанова Законика, стр. 62.

(42) *Ibid.* Горњи уговор потврдили су: Краљ Вукашин. 5. априла 1370. (Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae, 1858, стр. 179); Краљ Стефан Твртко, 10. априла 1378. (Miklosich, *op. cit.*, стр. 186); Дука драчки Балша, 24. априла 1385. (Miklosich, *op. cit.*, стр. 202); зетски Господар Ђурађ, 27. јануара 1385. (Miklosich, *op. cit.*, стр. 203). И нови српски господари даваше потврду, само другачије стилизовану, наведеноме уговору. Тако, Кнез Лазар, 9. јануара 1387. (Miklosich, *op. cit.*, стр. 205-206); Вук Бранковић, 20. јануар 1387. (Miklosich, *op. cit.*, стр. 208); и други, све до краја деспотства.

(43) Тарановски, *op. cit.*, стр. 194.

(44) Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, стр. 254.

(45) Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, стр. 262. Овај члан је сачуван, само, у препису Раковачкоме.

(46) Тарановски једини у књижевности уочава противречност чланова 180. и 193. Истина, Ст. Новаковић у "Законику Стефана Душана" на стр. 263. констатује да би чл. 193. био дупликат чл. 180. да не иставља нову "мисао о правдању душевницима у случајима где би свод био немогућан или одвећ тежак" - но, остаје на томе, не упуштајући се у анализу.

(47) Тарановски, *op. cit.*, стр. 194.

дотле би се чл. 11. Уговора од 1349. могао тумачити и тако да ако се трговац не закуне - долази до примене свода.

Укратко резимиран, развитак установе свода у иностраноме промету у српским средњевековним правним споменицима изгледа овако. Босанско-дубровачки уговор од 1332. године уз употребу свода предвиђа и доказивање заклетвом, чиме почиње потискивање свода. Српско-дубровачки уговор од 1349. искључује употребу тога доказног средства. На крају, чл. 193. Душанова Законика је речима "да оправе душевници от глобе; ако ли га не оправе душевници да плати с глобом" - потпуно искључио употребу свода, замењујући га заклетвом. Такође, из наведене песме видимо да је Милошев исказ да су му коња поклонили Латини окончано даље свођење. Сама чињеница да је коњ прибављен са странаго земљишта прекинула је даље доказивање сводом. Дакле, из иностранога промета свод је постепено потискиван, док најзад није замењен погоднијим доказним средством, заклетвом.

III

Свод, узет и онда у XIV и XV веку у законе и у уговоре из обичаја народнога, "остао (је) у тим обичајима и после наших закона и држава (48)". Опште је место наших историка права, да се у обновљеној српској држави судило на основу обичаја (49) и савести судија. Један међу таквим правним обичајима био је и обичај свода, задржавши исти значај и употребљавајући се на исти начин као и у староме праву. Сви познати случајеви показују, да се свод употребљавао као доказно средство код кривичних дела односно спорова о својини на стоци (по правилу, коња).

Диван пример свода налазимо у Деловодноме Протоколу КараЂорђевог: "Бр. 687. Писато писмо Магистрату Крагуевачком за коња, коега је Раваило из Драче познао у Ресави, у некога Јанка да призову калуђера Максу и јоште кметова из Драче, ако осведоче да је Раваилов коњ, а да уапсе Јанка, а он нека каже, од кога (је) купио, и да пошљу за онога, од кога-је Јанко купио; кад они дође, онда да пуне Јанка, а он пак

(48) Ст. Новаковић, "Свод" Душанова Законика, стр. 63; Ст. Новаковић, *Законик Стефана Душана*, стр. 255. Истога су мишљења: Б.В. Марковић, *op. cit.*, стр. 88; *Уибеник српског кривичног поступка*, Београд, 1912, стр. 52; А.С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 10; *Приноси за историју старог српског права*, II, Београд, 1900, стр. 33-34; Д. Јанковић налази употребу свода у Држави првога устанка, док доказивање сводом у време прве владе Кнеза Милоша не спомиње (Д. Јанковић, М. Мирковић, *Државноправна историја Југославије*, Београд, 1984, стр. 170-171).

Насупрот овима, неки писци не налазе доказивање сводом у васкрслој држави српској: Ст. Максимовић, *Суђења у Кнежевини Србији пре писаних законика (Из архиве Пожаревачког магистрата)*, Пожаревац, 1898, стр. 10, 11, 17 - Предговор; В. Петрић, *Развитак правосуђа у Србији у периоду 1815-1839. године*, Архив за правне и друштвене науке, 1966, I, стр. 83 и 92; П.Ј. Савић не налази свод, но налази правни обичај о узајамном јемчењу, који га подсећа на свод Душанова доба (П.Ј. Савић, *Теорија судских доказа у кривичним делима*, Београд, 1886, стр. 61-62).

(49) "Тешко је наћи" - рећи ће Богишић, мислећи на словенски Југ - "други крај у Европи гдје би се самородне правне грађе народне сачувало толико као што се до данас у нас сачува" (В. Богишић, *Означај у правних обичаја, Изабрана дела и Општи имовински законик за Црну Гору*, Београд, 1986, стр. 46).

да каже, ко-је њему дао: тако редом док се нађе, ко-је из кошаре украо (50)". Више примера свода има у Протоколу Шабачкога Магистрата. Тако, пресуда Шабачкога магистрата од 1. маја 1811. бр. 791., гласи: "Дошо к суду Јован Мијатовић из Бадовинаца, и позно свог коња у Нинка Буљукбаше из Јаловика, кога му нестало пре 6 година и судом повратио. Но истог коња показа Јован Станић, да је купио од Николe Стоића из Дробњака, а Никола купио из Толисава од Трифуна, а Трифун купио од Стевана Ђуричића из Петроваче, а Стеван са друштвом своим укро од Јована Мијатовића. Тако ми пресудисмо: да се коњ Јовану Мијатовићу поврати, а ови како су један од другога куповали, да новце поврати, и Јовану Станићу 58 гроша, што је за коња дао, да исплате (51)".

Два наведена примера говоре о доказивању сводом код кривичних дела крађе. Модификација његова у односу на старо српско право би била у томе што је уместо клетвеницима, тужилац својину на ствари доказивао сведоцима, који су по правилу заклињани, али им је суд могао веровати и без тога (Пресуда Шабачкога магистрата од 31. маја 1811., бр. 807). Речи из прве пресуде, "да призову калуђера Максу и јоште кметова из Драче" могле би нас навести на помисао о клетвеницима, јер се ради о честитим и непорочним људима. Али, већ следеће речи, "ако осведоче да - је Раваилов коњ", наводе нас на несумњив закључак да је реч о сведоцима и то незаконитим.

У другој поменутој пресуди, речи: "дошао к суду Јован Мијатовић из Бадовинаца, и позно свог коња у Нинка Буљукбаше из Јаловика, кога му нестало пре 6 године и судом повратио" - говоре да је тужилац својину коња доказивао судском пресудом (дакле, исправом као доказом), што је познавало и старо српско право. Ова пресуда лепо показује једну карактеристику свода - враћање новца иде обрнутим редом од онога којим је текло доказивање сводом. Необичност ове пресуде је у томе што новац, изгледа, припада претпоследњем (Јовану Станићу), а не последњем притежаоцу ствари (Нинку Буљукбаше).

Неколике пресуде Шабачкога магистрата говоре о доказивању сводом код спора о својини на стоци (прецизније, коњу). Тако, пресуда од 17. септембра 1808. бр. 375, гласи: "Петар Марковић из Великог села, Зворничке нахије, тужи Петра Глигорича из Мрђеновца, Шабачке нахије, за коња, кога је познао код њега да је његов, али је Петар Глигорич купио од Глигорија Матијевича из Варне Поцерске, а Глигорије Матијевич вели, да је купио од Тадије и Танацка из Брнца, Зворничке нахије. Тако славни магистрат пресуди: да Петар Глигорич врати кобилу Глигорију Матијевичу, а ждребе да остави себи, и Матијевич да врати 20 гроша Глигоричу, и Матијевич да одведе Петра Марковића кобилу у Брнце, Зворничку нахију, Тадшади и Танацку код кога је купио, и они да врате Матијевичу 13 гроша, а Петру Марковичу да даде кобилу, ако су украли (52)". Такође пресуда Шабачкога магистрата од 31. маја 1811. бр. 806, која

(50) *Деловодни протокол од 1812. Маја 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића*, (редактор Исидор Стојановић), Београд, 1848, стр. 17.

(51) *Протокол Шабачкога магистрата од 1808. до 1812.* (ред. Н. Крстића), "Гласник српског ученог друштва". Београд, 1868, стр. 196-197.

(52) *Протокол Шабачкога магистрата*, стр. 74. У наведеноме смислу и пресуде: од 13. јануара 1809. бр. 450, стр. 97-98; од 4. маја 1811. бр. 792, стр. 197.

гласи: "Дошо к суду Јевто Терзић из Корените, и пријавио се суду да је позно свог коња у Гаврила Коларевића из Маова, Шабачке нахије. Гаврило изговара се да је мењо од Јанка Бинбаши циганског за коња једног. Кметови Јевта Терзић, Младен Обрадовић и Богдан, засведочише и заклетвом формално потврдити хотеше, да је исти коњ Јевтин. Тако ми пресудисмо: да Јевто свог коња води, Јанко да да Гаврилу другог коња на место, а Јанко да иде у Ваљевску нахију тражити од кога је купио, и њима да покаже оног човека, и тако да се може наћи онај, који је коња укро, и од суда Ваљевског писмено Јанко да донесе, како је тамо савершио (53)".

У овим двома пресудама доказивање сводом у једноме моменту се прекидало. У првој пресуди, кад је свођење дошло до Тадије и Танацка суд је пресудио, остављајући њима двојици да наставе са сводом ако нису украли. У другој пресуди, после Гаврилова "изговора" да је мењао коња доказивање се прекида јер долази заклетва на основу које суд пресуђује. Сопственик је заклетвом доказао право својине на коња и то је суду било довољно да пресуди у његову корист. Суд, заклетвом убеђен у сопствениково право својине, заштитио је то његово право, остављајући Јанку да се у даљем поступку, евентуално, намири од крадљивца.

Могло би се констатовати - у судском поступку обновљене српске државе, код доказивања сводом, долазило је до прекида свођења. До прекида свођења је долазило онда кад би суд, убеђен у сопствениково право својине, пресуђивао у његову корист. По извршењу пресуде, тј. по повратку коња сопственику, сводник је могао наставити са сводом у трагању за крадљивцем, коначним сводником. Овакво поступање судова било је мотивисано разлозима праведности и економије поступка.

Од овога времена као да доказивање сводом бива све ређе. Но, да га је, ипак, било потврђују два акта из Тополе (54) и Чачка од 1822. упућена на пресуђење Суду обшченародноме Српском (55). Чачанско обраћање на Суд обшченародни Српски од 23. јануара 1822., говори: "Јављам за онога човека именом Јована Стоиковича из (...) (56) Потока, који је овде дошао био тражити коња, коег су му Цигани украли били. Истина по доказивањ овдашњем Цигани су коња његовог продали били кујунцији овдашњем Васу, а Васо прода Турчину (...), а ... (Турчин - п.а.) прода Џанбасима, и тим се начином коњ његов овде није нашао, но јето отходи (...) на наше разужденије чтобиму коња от Цигана наплатили ако је воозможно, (...) ваш слуга покорни Василије Поповић (57)". У доцнијим пресудама судова свода, изгледа, да нема (58). Ниједна уредба, такође, нема помена о своду, па је основано претпоставити да се изоби-

(53) *Протокол Шабачкога магистрата*, 201.

(54) Архив Србије, *Суд обшченародни Српски* - 112

(55) "Суд обшченародни Српски" основан је 1820. у престоници Крагујевцу.

(56) Неколике речи су нечитке, но, не мењају суштину онога о чему акт говори.

(57) Архив Србије, *Суд обшченародни Српски* - 24.

(58) У пресудама из архива Пожаревачкога магистрата од 1827-1844. немамо пример доказивања сводом (Ср. Максимовић, *op. cit.*, стр. 1-179), као ни у архиву Београдскога суда (Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819-1839.*, Београд, 1964, стр. 3-834).

чајио пре него је прећутно забрањен доказним правилима од 1842, која свод и не помињу (59)".

Ако је свода нестало у Србији, задржао се у другим нашим крајевима. О своду код нашега народа у Црној Гори и Херцеговини, као и у Албанаца у прошлости века, сведочи Богишићева анкета од 1873. Анкета о своду говори: "6. Кад кому што погине, те пређе кроз неколико рука продајом или иначе, те господар погибше ствари нађе је у кога, може ли је одмах узети, или треба да се иште онај или они код кога је ова ствар прешла к садањему држаоцу? ЦГ. У бесудно је доба (60) бивало да се искало одклен је украдена ствар дошла док се лупеж нађе. Дакле, био је свод, премда се то није звало свод него: пође преко руке, а кад би се ћело означити преко колико, тад би се казало: преко двоје, троје, четворо рука, како кад буде. Од кад је суд... се не тражи одкле је украдена ствар...

Х. *Idem*. Само што се сада и пошто је ствар враћена оному чија је истражује се одакле је дошла, од руке до руке до последњег држаоца, а то, прво, да би се нашао лупеж и кажњен био, а друго, да би се вратили новци онијема држиоцима од лупежа. Вриједност ствари, т.ј. што је рука руци давала, то опет рука руци враћа, а онај лупеж најпослије све, па и штету наношену украденому.

А. Само безобразан човјек, или силан, узети ће ствар гђе је нашао, ако му онај каже да је купио, него (ће) с њиме заједно искати тога ко му је продао док нађу лупежа. То је и покраденоме милији, јер ће обазнати ко му је украо, те ће му скупље платити глобу (61)".

Обичај свода у овим нашим крајевима, Црној Гори и Херцеговини, задржао се захваљујући оним краштвеним условима, затвореној патријархалној средини и скучености промета, који су ишчезавали у Србији тога доба. Свод, у својој средњовековној чистоти, је наставио да живи у Херцеговини. У Црној Гори од увођења судова "установљено је да се не тражи одкле је украдена ствар дошла држиоцу, него властник треба само да покаже да је његова, па је може без икакве накнаде и истраживања узети, ипак никако не сам него судом (62)". По овоме би изгледало да је од средине прошлога века својинска тужба учинила употребу свода излишном. Но, остатак обичаја свода налазимо у ст. 2. чл. 101. Општег имовинског законика, који гласи: Ако се ради о погинуломе говечету или коњу, или о другој ствари којој вриједност прелази двадесет и пет франака, купац, ако ће да има право о коме је ријеч у овоме чланку, треба свакако да каже продавца од кога је ствар купио (63)". Чл. 101, који у своме првом делу говори о праву сопственика да

(59) Расписом Попечитељства правосудија од 11. фебруара 1842. А бр. 364. предвиђена су следећа доказна средства: признање, сведочење сведока, исправе, вештачко мишљење и саставни доказ (Ђорђе Петровић, *Речник закона, уредаба, уредбени прописа*. Београд, 1856, стр. 419-426).

(60) "Откад је суд, тј. још од владике Петра II, а највише од књаза Данила прекинут је самосуд и уведени прави судови" - В. Богишић, *Правни обичаји у Црној Гори, Херцеговини и Албанији (Анкета из 1873. г.)*, приредио Томица Никчевић, Титоград, 1984, стр. 268.

(61) В. Богишић, *Правни обичаји у Црној Гори...*, стр. 269 и 270.

(62) В. Богишић, *Правни обичаји у Црној Гори...*, стр. 269.

(63) В. Богишић, *Избрана дела и Општи имовински законик...*, стр. 274.

тражи покретну ствар од савеснога држаоца ако му накнади сав трошак, у своме другом делу намеће савесноме држаоцу обавезу да именује онога од кога је ствар купио. Ово именовање продавца, у многоме, подсећа на свођење, тј. доказивање сводом, који утисак појачава и чињеница да је предмет спора "погинуло" говече или коњ. С обзиром на Богишићев став да у Законик унесе "само оне обичаје који су још увек дубоко укоренењени у народном животу (64)", основано се може претпоставити да је обичај свода, бар у траговима, и код оних ствари, као у ст. 2. чл. 101, постојао и у време од установљења суда до доношења Законика.

IV

На крају, може се рећи ово. Историја права велики смисао свога постојања дугује, у многоме, правним институтима какав је свод. Многолике форме правнога живота остале би непознате без помоћи правне историје. Њено бављење правним обичајима какав је био свод указује се, готово, незаменљивим. Доказивање сводом узето је из народнога обичаја у законе и уговоре у XIV и XV веку. Из српских средњевековних правних споменика видимо да је свод постепено потискиван из иностранога промета, док најзад није замењен заклетвом, погоднијим доказним средством.

По пропашћу наших држава и закона свод је остао у народним обичајима, што показују пресуде бр. 375, 450, 791, 792, 806, из Протокола Шабачкога магистрата, бр. 687 из Деловоднога протокола Кара-Ђорђева и две пресуде Суда обшченароднога Српског. У доказном поступку обновљене српске државе долазило је до прекида свођења, што је било мотивисано разлозима праведности и убрзања рада судова. Трајање обичаја свода треба да захвали малој, затвореној, патријархалној средини у којој се људи међусобно познају, и нарочито ограничености промета. Отварање врата слободној трговини и варошкоме животу, тридесетих година прошлога века у Србији, показало се неосетљивим на свод и сместило га у повест права. Нове правне форме, почетком четрдесетих, су пошле другим правцем, што је означило крај доказивања сводом.

Обичај свода, захваљујући условима који су му погодвали, задржао се у нашега народа у Херцеговини и Црној Гори. У Херцеговини је задржао чист свој облик, док у Црној Гори од средине прошлога века одумири, да би се остатак обичаја свода задржао у ст. 2. чл. 101. Општег имовинског законика.

(Примљено 19. августа 1995)

(64) Ј. Даниловић, предговор у В. Богишић, *Изабрана дела...*, стр. 37.

Zoran S. Mirković,
Assistant Trainee at the Faculty of Law in Priština

"SVOD" - AN ANCIENT EVIDENCE PROCEDURE

Summary

"Svod" has been a means of evidence which was performed in front of judges both in case of criminal offence of larceny and of a dispute concerning ownership (as a rule, in case of cattle). That institute which is found already in Proto-Slavic law, has been originally a kind of out-of-court procedure where an owner follows the reversed order of things searching in such a way for the final "svodnik" (person relevant in the procedure). This institute is found under the same name at Slavic peoples, especially Russian, Czech and Serbian. From the customary folk law, it came into statutes (articles 92, 180 and 193 of Dushan's Code) and into treaties of the Serbian State. Practically it was applied in domestic transactions, since its elimination has begun by article 7 of the Bosnian - Dubrovnik Treaty of 1332, to be completed by excluding it from international trade by article 193 of Dushan's Code.

The custom of "svod" is found in the law of the restored Serbian State. The characteristic of submitting evidence in the above ancient way in that period was interruption of the procedure, done by the court in order to protect the title of the owner and to prompt the work of the court. In the thirties of the last century the ancient institute began to disappear, while in the forties it has finally ceased to be applied in Serbia as a means of evidence.

The custom of "svod" remained with our people in Herzegovina and Montenegro, although, beginning with the middle of the last century it has disappeared in Montenegro, only to be put into a specific remnant form in article 101, para. 2. of the General Property Code.

Key words: "Svod". - *Larceny*. - *Ownership dispute*. - *Legal custom*.

Zoran S. Mirković,
assistant débutant à la Faculté de droit de Priština

SUR SVOD (note historique et juridique)

Résumé

Le svod était un moyen probatoire qu'on exécutait devant les juges, aussi bien en cas de vol que dans les litiges concernant la propriété (en règle générale du bétail). Le svod, qu'on rencontre déjà dans le droit archaïque slave, était tout d'abord une sorte de procédure extrajudiciaire autonome dans laquelle le propriétaire, suivant l'ordre inverse des choses, recherche le svodnik final. L'institut du svod, sous le même nom, apparaît chez les peuples slaves, notamment chez les Russes, les Tchèques et les Serbes. De l'usage populaire, il passe dans les lois (articles 92, 180 et 193 du Code de Dusan) et les accords de l'Etat serbe. Son application, cependant, se limitait au plan intérieur, puisque le refoulement du svod, qui a commencé dans l'article 7 d'un accord conclu entre la Bosnie et Dubrovnik de 1332 - s'est achevé par la suppression totale de l'article 193 du Code de Dusan sur le plan extérieur.

Dans le droit de l'Etat serbe renouvelé on retrouve l'usage du svod, comme l'attestent indubitablement plusieurs documents. En tant que caractéristique de l'acte consistant à prouver par le svod, dans cette période, apparaît l'interruption de cet acte à laquelle procède la cour afin de protéger les droits de propriété et d'accélérer la procédure. Dans les années trente du siècle dernier la preuve par svod disparaît et le début des années quarante met un terme à l'application de cet ancien moyen de preuve en Serbie.

L'usage du svod s'est maintenu dans notre peuple en Herzégovine et au Monténégro. Cette coutume, il est vrai, se perd vers la moitié du siècle dernier au Monténégro, mais l'alinéa 2 de l'article 101 du Code général de la propriété garde les traces de son usage.

Mots clés: *Svod. - Vol. - Litige sur la propriété. - Usage juridique.*